

ПОПИК

Володимир Іванович – член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор, генеральний директор Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського

ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В.І. ВЕРНАДСЬКОГО: ДО 100-РІЧЧЯ ВІД ЧАСУ ЗАСНУВАННЯ **Стенограма наукової доповіді на засіданні Президії НАН України 31 січня 2018 року**

У доповіді, присвяченій 100-річчю від часу заснування Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, проаналізовано результати науково-інформаційної та науково-дослідної діяльності установи, спрямованої на забезпечення сучасних інформаційних потреб науки, освіти, культури, державного управління та загалом українського суспільства. Обговорено проблеми, які сьогодні гальмують подальший розвиток Бібліотеки. Окреслено перспективи розбудови національного науково-інформаційного простору.

Глибокошановний Борисе Євгеновичу!

Глибокошановні члени Президії!

Рівно сто років тому М.С. Грушевський у своїй програмній праці «На порозі нової України», говорячи про створення національних інституцій, необхідних для розбудови незалежної держави, наголосив: «Без «високої», так би сказати, чи «чистої» науки ні освіта, ні школа, ні популярна література, ні, навіть, публіцистика не можуть держатись на відповідній висоті – се той фундамент, той рівень, по котрому рівняється все. Україна повинна мати Академію наук і через неї забезпечити можливість зайнятись чистою наукою людям, які виявляють до того потрібний хист і енергію, сотворити національну, чи пак народну, бібліотеку, гідну великої держави...»¹.

Отже, Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського (НБУВ) завдячує своїм народженням проголошеній у

¹ Грушевський М.С. *На порозі нової України*. Київ, 1918. С. 31.

1918 р. незалежності України. Вона стала першою реально створеною установою Академії і від самого початку мала статус національної, який після радянської доби вдалося відновити лише у 1996 р.

Ми пишаємося тим, що Бібліотека заснована безпосередньо В.І. Вернадським як головою Тимчасового (організаційного) комітету на основі його далекоглядної авторської концепції, сутність якої полягає у нерозривному поєднанні функцій національної бібліотеки в європейському розумінні, тобто загальнодержавної установи, хранителя національного надбання, і академічного інституту, який досліджує національну культурну і наукову спадщину. Ідея національної бібліотеки виникла у В.І. Вернадського і М.П. Василенка раніше, щоправда, на думку М.П. Василенка, національна бібліотека мала б бути самостійною інституцією. Натомість В.І. Вернадський наполягав, що долю бібліотеки слід пов'язати з найвищою науковою установою — Академією наук, яка могла б сформувати її як національну, наукову та загальнодоступну книгозбірню².

Сьогодні НБУВ, або як її традиційно називають у суспільстві — Вернадка, належить до числа найбільших бібліотек світу і входить до першої двадцятки найголовніших з них. Її фонди налічують нині понад 15,7 млн книг, рукописів, архівних документів, річних комплектів журнальної та газетної періодики та інших документів, які в комплексі мають правовий статус національного надбання України. За оцінками фахівців, у Бібліотеці зберігається до 70% наявних в Україні пам'яток вітчизняної і світової рукописної та книжкової спадщини, і НБУВ відіграє провідну роль у її вивченні. Проте, можливо, навіть більш вагомою є роль НБУВ у забезпеченні науково-інформаційних потреб науки, освіти, культури, державного управління: за статистичними даними щодо відвідування Бібліотеки, 97% наших читачів / користувачів електронних послуг працюють

поза межами академічних інституцій. А отже, можна констатувати — нам вдалося реалізувати те, про що говорив М.С. Грушевський сто років тому.

Інформаційна революція докорінно змінила місце і роль бібліотек в інформаційному процесі. Відповідно до вимог часу НБУВ за останні десятиліття пройшла шлях від традиційної книгозбірні до електронного інформаційного центру, який дозволяє здійснювати інтеграцію наукової інформації, опрацьовувати її за допомогою інтелектуальних комп'ютерних технологій, поширювати, формувати масштабні бази знань.

Поряд із традиційними напрямками інформаційної роботи у НБУВ створено масштабний електронний науковий інформаційно-бібліотечний ресурс, який репрезентує знання про Україну та її наукові здобутки, сприяє затребуваності наукового доробку українських учених. Цей ресурс повернутий, так би мовити, обличчям до сучасного користувача, він не схожий на ресурси інших великих українських та зарубіжних бібліотек, які мають, я б сказав, переважно меморіальне спрямування. Так, у НБУВ сформовано:

- взаємопов'язану систему електронного каталогу універсального змісту, що містить, зокрема, відомості про примірники всіх наукових видань України — книжкових, періодичних, матеріали конференцій, дисертації, автореферати тощо, загалом — 1,46 млн записів;
- загальнодержавну реферативну базу даних «Україніка наукова», яка охоплює понад 650 тис. рефератів із 750 наукових журналів;
- репозиторій вітчизняної наукової періодики, який містить у відкритому доступі понад 800 тис. повних текстів статей із 2600 наукових журналів;
- повнотекстові електронні бібліотеки, цифрові колекції, архіви, бази даних, у яких наведено інформацію і про минуле, і ще більшою мірою — про сучасну Україну, передусім про її науку.

Загалом електронні ресурси НБУВ налічують нині 4,3 млн записів і понад 850 тис. повних текстів.

² Дубровіна Л.А., Онищенко О.С. *Історія Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. 1918—1941*. К.: НБУВ, 1998.

Особливе місце серед новацій Бібліотеки посідає інформаційний портал «Наука України: доступ до знань»³, який сьогодні інтегровано дані про 420 дослідницьких установ і організацій, забезпечує пошук по фондах 230 наукових бібліотек і публікаціях понад 130 тис. українських науковців, надаючи доступ до повних текстів їхніх праць. Створено корпоративний каталог бібліотек установ НАН України, до якого вже приєдналися бібліотеки більш ніж 20 інститутів Академії.

Принципово важливим є також спеціалізований тематичний портал «Центр досліджень соціальних комунікацій»⁴, який містить матеріали моніторингу вітчизняного інформаційного простору в його суспільно-політичному вимірі і надає наукову аналітику. Центр випускає 14 серій електронних бюлетенів з проблем відображення у друкованих та електронних ЗМІ, в соціальних мережах економічних, політичних, етнонаціональних, соціальних та культурно-освітніх процесів у державі.

Крім того, структурний науковий підрозділ НБУВ — Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), створена відповідно до Указу Президента України у 1992 р., адресно обслуговує вищі органи державної влади, регіональні та місцеві управлінські структури, наукові установи (насамперед Президію НАН України), громадські організації, надаючи їм власну інформаційно-аналітичну продукцію.

Багато уваги НБУВ приділяє також розвитку ресурсів культурологічного спрямування. На порталі Бібліотеки розгорнуто цифрові колекції стародруків, бази документальної спадщини вітчизняних учених. Розбудовуються створений у рамках науково-інформаційного проекту Інституту біографічних досліджень НБУВ Український національний біографічний

архів⁵, меморіальний електронний архів видатного вченого-природознавця і мислителя В.І. Вернадського⁶, архів М.С. Грушевського⁷, який реалізується як спільний проект з Інститутом історії України НАН України, Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, Інститутом літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України та іншими установами за підтримки Гарвардського університету.

У НБУВ започатковано формування національної цифрової книжкової колекції — інтегрованої бібліотеки «Україніка». Цей ресурс — про Україну, її історію, економіку, культуру. У багатьох країнах світу є подібні національні колекції. Проте бачення структури і змістового наповнення «Україніка» у нас своє, дещо відмінне від інших. Ця бібліотека не повинна бути, так би мовити, «антикварною», вона має відображувати всі новітні досягнення науки у вивченні України.

Сьогодні Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського працює не лише для всієї нашої держави, а й для світу: 80 % наших читачів/користувачів електронних ресурсів, які відвідують сайт НБУВ, — з різних регіонів України, а 20 % — із зарубіжжя. Кількість віддалених користувачів з унікальними ІР-адресами сягнула 4 млн, середньодобова кількість сеансів звернень до веб-ресурсів НБУВ становить 60 тис. Протягом 2017 р. було зареєстровано 401,5 млн звернень до ресурсів Бібліотеки, завантажено 26,1 млн текстових файлів.

Як науково-дослідна установа НАН України Бібліотека має власні наукові напрацювання, які є вагомими і загальноновизнаними в масштабах усього Центрально-Східноєвропейського регіону. У НБУВ за роки незалежності сформувалися потужні відомі наукові школи, Бі-

⁵ Український національний біографічний архів. <http://biography.nbuv.gov.ua/>

⁶ Електронний архів В.І. Вернадського. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_eav/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=SUAK&P21DBN=SUAK=20&Z21ID=

⁷ Електронний архів М.С. Грушевського. <http://hrushevsky.nbuv.gov.ua/>

³ Інформаційний портал «Наука України: доступ до знань». <http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/suak/corp.exe?C21COM=F&I21DBN=SUAK&P21DBN=SUAK>

⁴ Центр досліджень соціальних комунікацій. <http://nbuviap.gov.ua/>

бліотека з книгозбірні перетворилася на провідний в Україні та добре знаний далеко за її межами центр досліджень широкого кола проблем бібліотекознавства, книгознавства, документознавства, архівознавства, дослідження рукописної спадщини, національної бібліографії та біобібліографії, збереження, консервації та реставрації книжкових і рукописних пам'яток. Новими науковими напрямками стали дослідження мережевих соціальних комунікацій, проблем формування і консолідації національного науково-інформаційного простору, впровадження у діяльність наукових бібліотек високих інтелектуальних інформаційних технологій, управління масштабними базами знань, бібліометрії та наукометрії,

За результатами наукових досліджень НБУВ щороку випускає понад 30 книжкових наукових видань — колективних та індивідуальних монографій, збірників документів, довідкових бібліографічних, науково-інформаційних, науково-методичних видань, фахових збірників наукових праць, а також теоретичний журнал «Бібліотечний вісник». Усі ці видання у вільному доступі розміщені на веб-порталі НБУВ.

Широке визнання наукової громадськості здобули підготовлені Бібліотекою впродовж років незалежності сім томів багатотомника «Вибраних наукових праць академіка В.І. Вернадського», 20-томний звід національної бібліографії «Книга в Україні, 1861—1917», вичерпний за повнотою довідник «Тарас Григорович Шевченко: бібліографія видань творів 1840—2014», продовжувана документальна серія «Історія Національної академії наук України», випущені кількома томами наукові каталоги слов'янської кириличної рукописної книги (по століттях), стародруків, нотних і образотворчих видань, газет України 1917—1960 рр. тощо. Важливим науковим здобутком є цикл праць з проблем еволюції системи соціальних комунікацій, розвитку ресурсної бази та системи інформаційних обмінів національного інформаційного простору, інформаційної безпеки України та протидії негативним інформаційним впливам під час гібридної війни.

У сучасних умовах НБУВ усе активніше стає важливим осередком інтелектуального спілкування наукового і освітянського співтовариства, громадських організацій. Розвивається наукове, культурне та інформаційне співробітництво з міжнародними бібліотечними організаціями, провідними світовими бібліотеками та науково-дослідними і культурно-інформаційними центрами, в тому числі на рівні виконання спільних наукових проектів з Білоруссю, Литвою, Польщею, Ізраїлем, зі Світовою бібліотекою (США), міжнародними бібліотечними асоціаціями IFLA, CENL. Активізація міжнародного співробітництва відкриває для НБУВ можливості здобуття міжнародних грантів. Бібліотека є також базовою установою у роботі Ради директорів наукових бібліотек та інформаційних центрів академій наук — членів МААН, Українського національного комітету славістів.

Сьогодні колектив Бібліотеки добре усвідомлює свої завдання і перспективи на майбутнє. Пріоритетом, безумовно, є консолідація навколо НБУВ цілісного національного науково-інформаційного простору, заснованого на застосуванні інтелектуальних технологій, адресне забезпечення запитів окремих учених і наукових установ. Проте без дієвої підтримки і допомоги з боку держави, а також Президії НАН України ми не зможемо реалізувати свої плани тією мірою, як це дійсно потрібно для розвитку і наукової сфери, і всього суспільства.

Розвиток бібліотечно-інформаційної та науково-дослідної діяльності установи упродовж останніх років стримується гострою нестачею фінансування та матеріально-технічного забезпечення. Бракує належної матеріально-технічної бази для впровадження повнофункціональної автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи, розвитку новітніх сервісів цільового дистанційного обслуговування читачів, установ і організацій. Нагальною, навіть кричущою, потребою є оновлення всього технологічного комп'ютерного та мережевого обладнання, оскільки останнім часом інформаційні потоки і запити зросли десятикратно.

Упродовж останнього десятиліття бібліотека не здійснювала закупівлю вітчизняної і зарубіжної літератури, електронних інформаційних ресурсів для комплектування фондів бібліотеки, через відсутність належного фінансового забезпечення суттєво скоротився міжнародний книгообмін. Зараз критично важливо відновити закупівлю вітчизняної й зарубіжної літератури, домогтися одержання електронних версій дисертацій і авторефератів. Потрібно знайти кошти для забезпечення міжнародного книгообміну, оскільки економічно він набагато вигідніший, ніж прямі закупівлі.

Хочу особливо підкреслити, що всі досягнення НБУВ стали можливими завдяки зростанню її наукового кадрового потенціалу. На 1991 р. у Бібліотеці працювали 2 кандидати наук, нині у штаті установи налічується 12 докторів і 110 кандидатів наук. Серед співробітників НБУВ чимало вчених, знаних не лише в Україні, а й за її межами. Однак ми не зможемо і надалі успішно розвиватися, не зупинивши відплив кваліфікованих кадрів, пов'язаний з тим, що в інших провідних бібліотеках Києва рівень заробітної плати (та й фінансування в цілому) у 2–2,5 раза вищий (я не обмовився!), ніж у НБУВ.

Надзвичайно гострою проблемою є нестача площ книгосховищ, які вже сьогодні вкрай переповнені. Значну частину фондів доводиться зберігати у складський спосіб, стосами, що робить їх недоступними для читачів. Невирішеним є питання розміщення постійно зростаючого дисертаційного фонду, що унеможлиблює введення у суспільну практику результатів найновіших досліджень вітчизняних учених. Немає площ для приймання архівних фондів установ НАН України на постійне зберігання до НБУВ, що є суттєвим порушенням норм і правил збереження документів Державного архівного фонду України. Нам потрібні спеціальні добротні книгосховища, причому площею порядку 10–12 тис. м².

Капітального ремонту потребують споруди бібліотечного комплексу. Чимало елементів технічної інфраструктури перебувають сьогодні в незадовільному стані і настійно потребу-

ють модернізації, зокрема системи опалення, енергопостачання, кондиціонування повітря, технологічні ліфти і підйомники, водогони і, що найголовніше, — система автоматичного газового пожежогасіння. Загалом бібліотеки в усьому світі є об'єктами підвищеної небезпеки, проте нинішній стан системи автоматичного пожежогасіння у НБУВ — це справжня «бомба уповільненої дії».

Як це не прикро, але маю визнати, що в такому скрутному становищі, як НБУВ, нині не перебуває жодна велика бібліотека у Києві. На це звертають увагу і наші зарубіжні партнери, і вітчизняна громадськість. Про це вже систематично говорять у соціальних мережах, на інтернет-ресурсах, по телебаченню, пишуть у пресі.

Зараз ми змушені спиратися на власні сили, заробляємо, зокрема, на організації комерційних кінозйомок, інших заходів, реставруємо книжки, започатковуємо проведення на комерційних засадах лекторіїв, курсів, семінарів. Усі зароблені кошти спрямовуємо на розв'язання найгостріших проблем, але очевидно, що цього замало.

Зрозуміло, що Академія не має нині змоги виділити додаткові ресурси базового фінансування, передбачити необхідні обсяги коштів на розвиток технічної та інформаційної інфраструктури. Проте НБУВ може результативно виконувати проекти за конкурсним фінансуванням різних рівнів, за грантами. Усе це окупиться для наукової сфери і для держави сторицею.

Відзначення 100-річного ювілею НБУВ її колектив прагне використати для розширення взаємодії з вітчизняними і зарубіжними науковими та культурними установами, бібліотеками, інформаційними центрами, університетами, видавництвами, усіма сучасними осередками інтеграції, опрацювання та поширення наукових знань, пропаганди своїх потенційних можливостей, досягнення більш повної інтеграції до світового і європейського науково-інформаційного простору.

Сьогодні стратегічно важливим завданням є привернути увагу науковців, політикуму, влади, всього українського суспільства до значен-

ня наукової інформації, яке в Україні на усіх рівнях дуже серйозно недооцінюють. Нам потрібно подолати поширене в суспільстві зверху донизу хибне і вкрай дивне для сучасного світу уявлення про те, що у майбутньому бібліотеки стануть непотрібними. У провідних країнах світу зараз відбувається справжній

бум будівництва й розвитку бібліотек, держави вкладають величезні кошти у їх розвиток, оскільки саме вони створюють найцінніший інформаційний ресурс ХХІ ст.

Дякую за увагу!

*За матеріалами засідання
підготувала О.О. Мележик*

V.I. Poruk

The Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv)

ACHIEVEMENTS AND PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE: TO THE 100th YEARS FROM THE TIME OF ITS ESTABLISHMENT

Transcript of scientific report at the meeting of the Presidium of NAS of Ukraine, January 31, 2018

In the report dedicated to the 100th anniversary of the establishment of Vernadsky National Library of Ukraine the results of information and research activity of the institution aimed at providing modern information needs of science, education, culture, public administration and of Ukrainian society in general are analyzed. Problems which are current obstacles in further development of Library are discussed. Prospects for building up a national scientific and informational space are outlined.